

ברלין סתיו 2009

ד"ר גבריאל א. אלכסנדר

אחר היעדרות של 16 שנים הגעתי שוב לברלין, בירת הרפובליקה הפדראלית הגרמנית. מאז אביב 1993 לא ביקרתי שם. ברלין החדשה, המאוחדת, הרתיעה אותי. היה לי קל יותר עם ברלין המחולקת בין "מערב" ל"מזרח" וחומה בליבה ומסביב לה. ראיתי בחומה עובדה וסמל למחיר אשר ראוי שהעם הגרמני ישלם לדורותיו על מעלליו במחצית הראשונה של המאה העשרים.

קשה לי עם הדיווחים בעיתונות על היקף תנועת התיירות הישראלית לברלין. יש בי חשד, שהנהירה לא נובעת מסקרנות היסטורית אלא מהיסחפות אחר מנהגים חברתיים עכשוויים. היום זה in לנסוע לברלין; ראוי ו"נכון" להצהיר בשיחות הסלון של ערב שבת, "חזרנו זה עתה מברלין". מבט לעבר הארמונות והגנים בפוטסדם (שאינה חלק מברלין), שער ברנדנבורג, אגם וונזה ואולי "אנדרטת השואה" מהווים לישראלים רבים אליבי לחריש בחנויות המותג הפזורות לאורך ה-Friedrichstrasse המחדש, או לסיור קניות מקיף ב-KaDeWe. ישראלים גם אוהבים לנוח באחד מסניפי "קפה איינשטיין", על אף שקשה מאוד לאתר בברלין כוס קפה שיתחרה באיכות המשקה בישראל.

דרומה ל"שער ברנדנבורג" על מגרש גדול מוקף בתים והצופה לעבר ה-Tiergarten, אחד האזורים הירוקים במרכזה של ברלין, מוקמה "האנדרטה ליהודי אירופה אשר נרצחו" או בשמה בקרב הבריות, "אנדרטת השואה". המיזם הועלה לדיון ציבורי והחל להתגבש בשלהי המאה העשרים. לפני זמן מה, עלתה בי השערה, שהאדריכל פיטר אייזמן עיצב את המיזם שלו על פי דגם בית הקברות היהודי על האי רודוס. מערכת עיתון הארץ פנתה למשרד האדריכל וביקשה תגובה להשערת, אך לא נתקבלה תשובה.

בית הקברות היהודי על האי רודוס

מראה ה- Denkmal fuer die ermordeten Juden Europas , שמה הגרמני של האנדרטה, מאוד הכעיס אותי. ערמה של קופסאות בטון בגדלים שונים האמורה לעורר אסוציאציה למעין בית קברות ומזכירה גל של קוביות משחק של ילדים. מעולם לא כעסתי וחשתי נפגע עד כדי כך ממפעל הנצחה המתייחס לשואה כמו למראה "אנדרטת השואה". האנדרטה היא סילוף מוחלט של השואה וכל משמעויותיה. קופסא קופסא, פרט פרט, אינדיבידואלי אינדיבידואל. זה בדיוק לא השואה. השואה היא העלמות הפרט, אובדן כל אינדיבידואל וסוף סתמי ברצח מכוון ומתוכנן מראש אשר ממנו לא נשאר דבר, ודאי לא קבר, מצבה, בית קברות.

האנדרטה ליהודי אירופה אשר נרצחו

אף מיקום "אנדרטת השואה" אינו לטעמי. כאילו אטרקציה נוספת במסלול התיירות ב- Disneyland של ברלין - בניין הרייכסטאג עם כיפת הזכוכית שלו, שער ברנדנבורג עם הרחבה לפניו, אשר כל מבקר חש חובה להצטלם על הרקע שלו, רצוי בתוספת אמני רחוב למיניהם, ואחר כך "אנדרטת השואה", בדרך ל- Potsdamer Platz.

שער ברנדנבורג, במבט ממערב ברלין, מעל החומה, לעבר מזרח ברלין, 1978

מרשימה העלייה ברגל לאנדרטה, בפרט של בני נוער מכל העולם, מכל הלאומים והצבעים. לוח הזמנים הצפוף בו הייתי נתון לא אפשר לי לבקר במרכז המידע ממוקם מתחת לאנדרטה, הזוכה לשבח הכול.

ברלין של היום מרשימה בסולידיות, ניקיון, סדר וארגון. מעולם לא הייתה העיר כה מתוכננת ושקטה. היא מרתקת? לטעמי, ברלין המחולקת הייתה מרתקת ממנה. ברלין היא "עיר ללא הפסקה"? ממש לא. בשעה 20:00 לכל המאוחר, ניתן כמעט בכל מרחביה, לקפל את המדרכות, לסגור את תאורת הרחוב, ובאופן כללי ללכת בשלווה ושקט לישון. חיי לילה במובן של רחובות תל-אביב או ירושלים, ממש אין בה. התסיסה הלילית תחומה לפעילות חברתית או ל- Nacht Lokale (מקומות הבילוי הליליים).

קילומטרים רבים הלכתי בברלין בנובמבר 2009. הגעתי עד ארמון Charlottenburg, במערב, עד Dom - במזרח. בדרום העיר, סמוך לשדה התעופה הבלתי פעיל Tempelhof, סיירתי רחוב קטן הנושא את השם Kleineweg, "הדרך הקטנה". בבית במספר 105 התגוררה עד למאסר 1943 הדודה של אבא, Erna יחד עם בעלה Siegfried והילדים Alex ו-Ushi. במאסר 1943 נשלחה משפחת Panthauer לאושוויץ, ושם נרצחה. במאי 2009 יזמתי הנחת ארבע "אבני נגף" בכניסה לבית במספר 105. אין לי מושג מי גר היום בבית. לא בדקתי את השם על תיבת המכתבים. ומה

זה היה משנה אם למשפחה קוראים Mueller או דווקא Blau. מה זה משנה אם הבית בבעלותם שנה או הוא בבעלות המשפחה מאז 1943? מאז מאי 2009, כל הנכנס והיוצא מהבית, חייב לעבור על פני "אבני הנגף" לזכר משפחת Panthauer.

שביל הכניסה לבית מספר 105 ב-Kleineweg, Berlin Tempelhof, עם "אבני הנגף" לזכר בני משפחת Panthauer

טיילתי ברחובות הסמוכים ל-Kleineweg. שמש סתווית קטנה וחלשה ניסתה להציץ מבעד למעטה העננים מעל לברלין. היה שקט. היה נחמד. אם לגור בעיר הזאת דווקא, אז באזור נעים כזה. כאן עוד שומעים ציפורים, רואים פרחי בר. כאן, קשה עוד יותר לתפוס, את הזוועות אשר עוללו במחצית הראשונה של המאה העשרים אנשים לאנשים אחרים וגם לעצמם. ההרג, ההרס, האומללות, הרצח, המוות, הרעב, האבדון, לא ניתנים לתפיסה, דווקא על רקע ברלין המשוקמת. אולם, מבט מעמיק, קצת ביקורתי, והזוועה פורצת מכל פינותיה של עיר ארורה זאת.

ברלין מוכרת לי מאז אפריל 1978. אז ביקרתי בה לראשונה. הייתי בן 27 בקירוב, בוגר האוניברסיטה העברית בירושלים בחוג להיסטוריה ויחסים בינלאומיים. מאורעותיה של מלחמה העולם השנייה וגלגוליה לעבר "המלחמה הקרה", היוו ציר בלימודי ברלין עמדה במקד "המלחמה הקרה". כל פעם שמדינאי אמריקאי העיר הערה לא ראוייה לעבר נציג ברית המועצות, או ש"הרפובליקה הפדראלית הגרמנית" הדגישה את סירובה להכיר או להתייחס ל"רפובליקה הדמוקרטית הגרמנית" נחסמו דרכי הגישה ממערב גרמניה למערב ברלין. קיומה

ותפקודה של "מערב ברלין", האי המערבי החופשי הקפיטליסטי במעמקי האוקיאנוס המזרחי, הטוטליטארי הקומוניסטי, היה תלוי ברצון הטוב של הנהגת הגוש הקומוניסטי ועסקני ה-DDR. "מערב ברלין" הייתה עיר מוזרה, ייחודית, סוריאליסטית, שלא ניתן היה ללכת בה לאיבוד; בכל מקרה היית מגיע לחומה. ייחודה הומחש להפליא בסרט "מלאכים בשמי ברלין".

בשנות השמונים של המאה העשרים ערכתי בברלין מספר ביקורים. לצורך איסוף מקורות לדוקטורט אשר כתבתי באוניברסיטה העברית בירושלים על תולדות "הקהילה היהודית של ברלין" בשנות רפובליקת ויימאר, היינו השנים 1919-1933, שהיתי בה מספר חודשים בסתיו 1987 ושוב בשנת 1989. ההבדל בין שני הביקורים הללו היה רב, עוד טרם לקריסת החומה. בשנת 1987 חשתי עצמי, אורח רצוי ב"חברה ההיסטורית של ברלין", ה-Historische Kommission fuer Berlin. מעט היו החוקרים מהמערב אשר הסכימו לשבת בברלין יותר מאשר כמה ימים. "הניתוק מהיבשת" והחומה הרתיעו. אל נשכח, אנו אזרחי "הגוש המערבי" היינו בטוחים כי בסופו של דבר "הרוסים יגיעו", רוצה לומר ברית המועצות תכבוש ותכניע את "המערב". הוויכוח היה רק, מתי זה יתרחש, והתקווה הייתה, שזה לא יקרה לא היום ולא מחר.

בביקורי הראשון בברלין בשנת 1978, התגוררתי במקריות מוחלטת בפנסיון ב-Meinekestrasse, ממש בסמיכות ל-Ku-Damm (ה-Kurfuerstendamm). בשנות השבעים, ה-Meinekestrasse עוד לא שוקם לכל אורכו. היו בו "חורים", בתים אשר הופצצו במלחמה, הוסרו והשאירו אחריהם מגרש ריק או לכל היותר מבנה זמני בן קומה יחידה. הפנסיון היה ממוקם בבניין דירות בורגני אשר שרד את המלחמה. זכורה לי הכניסה המפוארת, מעלה המדרגות, עד לפתח הפנסיון בקומה הראשונה.

לא ידעתי ולא שערתי, כי ממש ממול למקום מגורי הזמני, סיים אבא את פרשת חייו בגרמניה. ב-Meinekestrasse מספר 10 נמצא היה "המשרד הארץ ישראלי", ה-Palaestina Amt (הבניין שרד את המלחמה ומשמש היום מלון). בשנת 1938 הביא לשם אבא את אבא שלו, סבא, כדי שיחתום על הסכמתו שיצורף לקבוצת הכשרה אשר הגיעה מאוחר יותר במסגרת "עליית הנוער" לארץ ישראל לקיבוץ קרית ענבים. אבא מצהיר עד היום, בצדק, שהוא הציל לעצמו את חייו. אביו האמין, אף בשנת 1938, בעתיד חייו בגרמניה.

באחד מימי הראשון במהלך השהות שלי בברלין בשנת 1987 אזרתי אומץ, נטלתי עמי את הדרכון הישראלי, פניתי ל-Check Point Charlie ובקשתי לעבור לביקור חוזר, הפעם לבד,

במזרח. בנובמבר 1987 הייתה בצורת ברלין; משך שבועות כמעט ולא ירד גשם. היה גם חם מהרגיל. אבל, לא הייתה שמש. השמים היו תמיד מעוננים, קודרים, מעורפלים. שנאתי את מזג האוויר והתגעגעי לשמש הארץ-ישראלית. במעבר הגבול לא התקבלתי בהתלהבות על ידי שוטרי ה-DDR. נדרשתי לעבור בדיקות שונות ולענות על שאלות מוזרות. נשאלתי בגסות, מדוע אני מבקש לעבור למזרח? שוטר הביט על התמונה בדרכון שלי, כאילו היה סוכן הגסטאפו. בלשון המעטה, המשחק בתחנת הגבול קירב אותי ל"קו האדום" - חזרתי על עקבותיי. בתמימותי סברתי, שאם ממשלת ה-DDR משוכנעת שהיא אחראית ל"גן העדן של האיכרים והעמלים על אדמה גרמנית" ראוי כי תעודד את הביקור בבירתה אשר חסרה הייתה הכרה רשמית על ידי מרבית מדינות העולם - מזכיר למישהו משהו - ולא תבריא תיירים בפוטנציה אשר הוכרחו לשלם במטבע "קשה" DM 5 עבור הוויזה ולהמיר DM 25 נוספים בשער של אחד לאחד למרק של ה-DDR שהרבה לא ניתן היה לעשות עימהם.

ברם, במהלך ביקור זה נסדקו אצלי החששות מעוצמת "הגוש המזרחי". ביום ראשון ההוא, העיר זכתה למבקרים רבים, פחות מ"המערב" ויותר מ"המזרח". בירת הרפובליקה הדמוקרטית הגרמנית, Hauptstadt der DDR, כפי שנכתב באופן בולט בכל פינותיה, חגגה, כמו חלק האחר של העיר, 750 שנה ליסודה. החגיגות לא היו מתואמות בין "מזרח" ל"מערב" שכן מערכות היחסים בין "ממשלת בון", מקום מושבה של ממשלתה של "מערב גרמניה" לבין "ממשלת פנקוב", כך כותנה בשפה הרשמית של "מערב גרמניה", ממשלתה של ה-DDR, היו מאוד מורכבים, בלשון המעטה.

כהיסטוריון מאוד לא אהדתי את רעיון "חגיגות 750 ליסוד ברלין". זה היה קשקוש מוחלט, סיבה דלוחה למסיבה. לעיר אין שום תאריך יסוד. עד לעת החדשה "ברלין" הייתה אוסף של כפרי דייגים על שפת ביצות ה-Spree וה-Havel. הרעיון לחגיגות יסוד העיר היה נאצינל סוציאליסטי. בשנת 1937 חגגו אלה 700 שנה ליסוד ברלין. הסימוכין לכך היה מסמך כנסייתי מה-28 באוקטובר 1237 בו הוזכרה לראשונה Coelln, אחד מכפרי הדייגים, אשר מאוחר יותר, צמחה מהם העיר ברלין.

מטרת השיטוטים שלי במרחביה של "מזרח ברלין" בנובמבר 1987 היו הרחבות במרכזה, ב-Stadt Mitte, בהם התגוררו בעבר יהודים רבים, בהם נמצאו עד לשואה מוסדות וארגונים יהודיים. כך הגעתי גם ל-Oranienburgerstrasse בו עמדו חורבות ה-Neue Synagoge (בית הכנסת החדש). המראה היה קשה. מההריסות צמח עץ. אשר שרד מהמבנה המפואר עמד בפני

התפוררות. קבוצה של חיילי "הצבא האדום" עברה ברחוב, במסגרת סיור רגלי מאורגן בעיר. אחר שהקבוצה התרחקה במקצת מהחורבה, התנתק ממנה קצין, רץ בחזרה להריסות ה- Neue Synagoge וצילם. שלחתי לעברו מבט אוהד. למעשה החלפנו "שלום". אלה היו החיילים אשר עוררו את ספקותיי. החיילים נראו עלובים, מורעבים, בהחלט לא מטופחים, עייפים, במובהק מוזנחים. מאלה אנו ב"מערב" חששנו?

חורבות ה- Neue Synagoge ב-Oranienburgerstrasse, קיץ 1986 (חויות הביקור בברלין בשנת 1986 לא פורטו כאן)

בנובמבר 2009, הגעתי, ליתר דיוק הגענו אחי מיכאל ואני, לברלין כדי להניח "אבן נגף", Stolperstein, לזכרו של סבא, אבא של אבא, Gerhard Alexander, בפינת ה- Prinzenstrasse וה- Moritzplatz, ברובע Kreuzberg. בסמיכות מקום בו הרחוב מחליף את שמו מ- Prinzenstrasse ל- Heinrich Heine Strasse, עמדה עד 1989 החומה. יש הטוענים, כי כאשר בשנת 1978 עברתי עם אוטובוס תיירים דוברי גרמנית לראשונה בחיי מ"המערב" ל"מזרח" חצינו את הגבול ב- Heinrich Heine Strasse.

מהלך החומה על גבול רובע Berlin Kreuzberg, אוקטובר 1989

אני בספק. הביקור התקיים ימים מספר לפני "חג העמלים", ה-1 במאי. העיר המזרחית השתדלה לעטוף מעטה חגיגי והייתה זרועה בכרזות אשר שיבחו את החיים בגן העדן הסוציאליסטי והשמיצו את האימפריאליזם המערבי. הכרזות הזכירו לי קישוטים במחנה צבאי אשר פקודות מטכ"ל קבעו כיצד יש להציב בו פוסטרים בעלי מלל שטותי כגון, "חייל, שפר הופעתך!", "חייל, האויב מקשיב!" או "חייל, המחנה הוא ביתך. שמור על הניקיון!" עם זאת התרשמתי מהמבנים אשר שוקמו והיקף ההריסות שעוד לא סולקו, מקצב החיים וחוסר הטיפוח הסביבתי. בשונה מנורמות הניקיון הגרמניות עליהן חונכתי והיו לאידיאל ייקי מובהק, ראיתי שתחנות האוטובוס בבירת "מדינת האיכרים והפועלים הגרמנית", מטונפות, ומזכירות במראה שלהן את פניה הבלתי מעודדים של "התחנה המרכזית" של בתל-אביב.

כרזה במזרח ברלין, אפריל 1978
"כל יום חדש, עם עשייה ראויה"

בדרך ממעבר הגבול, ככל הנראה ב- Bronholmer Strasse, למרכז בירת ה- DDR עברנו בחטף ליד חורבות ה- Neue Synagoge ב- Oranienburgerstrasse. כבר אז, כאמור בשנת 1978, מאוד התרגשתי ממראה החורבות וכעסתי על מדריכת התיירות המזרחית שלא התייחסה למבנה. מדריכה זאת, צעירה היא לא הייתה, אך מאוד גאה ביוזמותיה של ממשלתה הקומוניסטית, ליוותה אותנו ומשך 4-5 שעות הסיור. בקצב הכתבה היא דקלמה לנו את סגולות הקסם של "הרפובליקה", רוצה לומר ה- DDR. אחר שזכינו לעזוב בשמחה רבה את תחומי "הרפובליקה", היינו כולנו, הישובים באוטובוס התיירים, משוכנעים עוד יותר בחירותנו ובמזלנו לחיות בצד הנכון של החומה, היינו ב"מערב". קול המדריכה קדח במוחי כל אותו לילה. נדרש לי מאמץ פסיכולוגי ופיסילוגי לא מבוטל להשתחרר ממנו.

במפגש הרחובות Heinrich Heine Strasse-I Prinzenstrasse לא מצאנו, אחי ואני, בנובמבר 2009 סימון לחומה. הקו מודגש ב- Potsdamer Platz או ליד שער ברנדנבורג. בעיר המחולקת ה- Potsdamer Platz היה ריק, תחום במעין "שטח הפקר" ששלטונות ה- DDR יצרו כדי למנוע בריחת אזרחים מה"מזרח" ל"מערב". עד 1989 הייתה מעין חובה לכל מבקר במערב העיר, לעלות גם על אחת הרמפות אשר הוצבו ליד החומה באזור ה- Potsdamer Platz ולציין בנחרצות, שכאן או שם היה הבונקר של היטלר. בפועל, זה גם נכון וגם לא נכון. אחד הסודות הגדולים ביותר בברלין של היום הוא, המיקום המדויק של מבנה תת-קרקעי זה.

מבט ממערב ברלין, מעל החומה, לעבר ה- Potsdamer Platz, 1987

חוויה יותר מוחשית ב"עיר המחולקת" היה מבט לעבר הכיכר הנטושה מלמטה. רכבות תחתית של מערב ברלין היו עוברות בין מערב למזרח וחזרה למערב גם דרך תחנת הרכבת שמתחת ל- Potsdamer Platz. התחנה הייתה חסומה. בנסיעתה דרך הרציף הזנוח ניתן היה להבחין בחיילים

מזרח גרמניים אשר סיירו לאורכה. אוירה של עולם אחר, אוירה של חיי עיר שהיו ולא קיימים יותר. בשנת 1978 ערכתי מסע מכון בתחתיות של ברלין. מבטים עוינים הופנו לעברי על ידי תושבי העיר, בפרט תושבות העיר היותר מבוגרות. בעיר המחולקת נקבע כלל, שדרך ה-Zone, רוצה לומר אזור הכיבוש הסובייטי, היינו מזרח גרמניה או מזרח ברלין, נוסעים רק בעמידה. בכניסת הרכבת התחתית ל-Zone נשארתי לשבת על מושבי ונתפסתי על ידי סביבתי הגרמנית כ"בוגד באומה".

בביקורי העכשווי חזרתי ל- Potsdamer Platz המשוקם, המרכז המסחרי אשר הוקם בו, מגדלי המשרדים, התערוכות הדוקומנטטיות, ו"השרידים הארכיאולוגים" למבנים אשר היו ממוקמים בו עד 1945. גם טיילתי במחילות ה-U Bahn וה-S Bahn אשר עד 1989 היו בלתי נגישות. כאשר חזרתי ארצה, והבעתי את הסתייגויותי מהגישות הרווחות במקומותינו באשר לביקור בברלין, נשאלתי, "וכי לא ישבת להנאתך לשתות קפה ב-Potsdamer Platz?" בינגו. לטוס ארבע שעות לא קצרות מתל-אביב לברלין כדי לשבת ולשתות קפה ב-Potsdamer Platz, אמור להוות מהות העניין!?

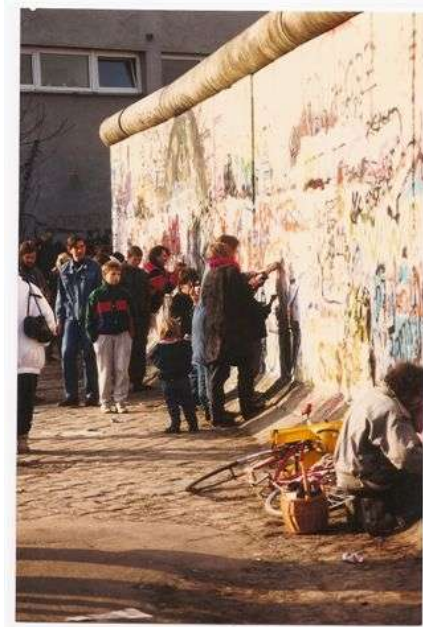

פתיחת מעבר הגבול בין מערב ברלין למזרח ברלין ב-Potsdamer Platz, 12 בנובמבר 1989

ב- 12 בנובמבר 1989, כאשר נפתח לראשונה מעבר גבול ב-Potsdamer Platz בין "מערב" ל"מזרח" (אגב, רק לשימוש אזרחי ה-DDR של אותם ימים; אנו אזרחי "המערב" נדרשנו להמשיך לעבור מ"מערב" ל"מזרח" על פי הנהלים האנאכרוניסטיים של ה-DDR בעלות של כ- DM 30) הייתי שם. לא רק שם. ב- 9 בנובמבר 1989, כאשר חבר הפוליטבורו של ה-DDR, החבר גונטר שבובסקי, הודיע בהיסח הדעת במסיבת עיתונאים פומבית שכל אזרח של ה-DDR אשר ירצה בכך, יוכל מרגע זה, לנסוע או לעבור למערב, הייתי שם. צפיתי בחבר שבובסקי live

בטלוויזיה, בחדרי, ב- Interhotel בפוטסדם. זכיתי, ואכן זאת הייתה חוויה מאוד יוצאת דופן, לעבור עם אלפי אזרחיה של ה-DDR ב-10 בנובמבר 1989, מפוטסדם, ממזרח גרמניה, למערב ברלין.

רגעי מתח וחרדה עברו אנשים אלה, כאשר האוטובוס התקרב למעבר הגבול Dreilinden אשר היווה עד אותו מועד, הכניסה היבשתית העיקרית למערב ברלין. הבטתי בחמלה באנשים אלה, אשר התקשו לעכל את גודל השעה, משמעותה, ולשמוח שמחה ספונטאנית. בעיני רוחי ראיתי עצמנו, תושבי מדינת ישראל, בנסיבות מרגשות דומות, פותחים בשירה בציבור לצלילי, "הבנו שלום עליכם", "מה טוב ומה נעים, שבת אחים גם יחד" ובשיא האירוע "ירושלים של זהב". ה-Osis, כפי שכוננו מאוחר יותר אזרחי ה-DDR, ישבו באוטובוס עם פנים חתומות. כאשר הנהג הודיע, שהם עשו את הבלתי יאומן, הם נמצאים במערב, הם פרצו בשאגת שמחה, מחיאות כפיים, מחו דמעה מעיניהם, ושבנו לשתוק.

"גירוד החומה", נובמבר 1989

הייתה לי הערכה רבה ביותר לאזרחי ה-DDR, אשר הצליחו לבצע תפנית מוחלטת בדרך מדינתם, ללא שפיכות דמים, רק באמצעות לחץ ציבורי בלתי נלאה. מהפכה אשר לא היה לה מנהיג, אשר כוונה, ממש, על ידי העם. "Wir sind das Volk", "אנו העם" הם אמרו בהפגנותיהם. אכן. ועם כל זאת, ועל אף הכול, הצטערתי על קריסת החומה. לקראת ה-9 בנובמבר 2009, עשרים שנה לנפילת החומה וציון "פוגרום ליל הבדולח" ערך היומן הברלינאי *Der Tagesspiegel*

ראיונות עם אישים יהודיים בולטים בברלין. הם התבקשו להביע את עמדתם לרעיון להפוך את ה-9 בנובמבר לחג לאומי בגרמניה. ד"ר הרמן סימון, מנהל מרכז התרבות היהודי בברלין, ה-Centrum Judaicum, הגיב בהקשר זה, "אנו [היהודים] אבלים ב-9 בנובמבר [ערב פוגרום 'ליל הבדולח'] מתוך מודעות, כמה זה יפה, שבהיסטוריה הגרמנית החדשה, קיים גם 9 בנובמבר שאינו מהווה סיבה לאבלות".

ביום שלישי ה-17 בנובמבר 2009 כאשר עמדתי עם מיכאל, אחי, בפינת ה-Prinzenstrasse וה-Moritzplatz והמתנתי לבואו של האומן Guenter Demnig להנחת "אבן הנגף" לזכרו של סבא, היה מזג האוויר שוב אפור. מאוחר יותר ירד גשם. איני יודע מה היה מזג האוויר ביום שני ה-1 במארס 1943 כאשר סבא נאסר, הובל לתחנת איסוף עם אלפי היהודים אחרים אשר נעצרו במסגרת ה-Fabrikaktion, טרם שסופח למשלוח ה-32 אשר נשלח ב-2 במארס 1943 למזרח כדי שירצח, ככל הנראה, ב-3 במארס 1943 במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו.

Gerhard Alexander
1943-1893

סבא, Gerhard Alexander, היה יהודי גרמני גאה. לא ניתן למצוא את שמו בלקסיקון או אנציקלופדיה כלשהי. בשונה ממיתוס הייקי השכיח במקומותינו, העושה עוול למאות אלפי יהודים בגרמניה, סבא לא היה פרופסור, דוקטור ואפילו לא מנהל בנק. הוא היה איש עמיד בזכות יוזמותיו המסחריות ועמל כפיו. הוא נולד ב-Stargard, עיר בפומרניה, כ-40 ק"מ דרומה מצ'יין

Stettin בשמה הגרמני) של היום, כ- 150 ק"מ צפון מזרחה מברלין, מעבר לנהר ה-Oder, אשר מנתה עד 1939 כ- 40,000 תושבים.

היום אלה שטחיה של פולין. איני יודע כמה יהודים חיו בה בשנת 1933. ככל הנראה כמה מאות, לכל היותר. אביו, אברהם אלכסנדר, טיפח בית מסחר לנעליים באחד מרחובותיה הראשיים של Stargard, בסמוך לכיכר העיר, לבניין העירייה, ב-Radestrasse. סבא הרחיב את בית העסק אשר ירש מאביו והצליח להפוך אותו לחנות כל בו. העסקים פרחו ושגשגו עד לשנת 1933. Stargard הייתה ספוגה בלאומנות ואנטישמיות גרמנית; סניף המפלגה הנאציונל סוציאליסטי בעיר זכה לפופולאריות רבה מאוד. Gerhard Alexander נדרש למכור את עסקיו בפרוטות ועקר לברלין.

הבן היחיד של סבא, הוא אבא שלי. חייו של אבא קשורים לארץ ישראל ולמדינת ישראל; גרמניה היא פרק חתום וסגור עבורו. Stargard מהווה עבורו נתון ביוגרפי וגיאוגרפיה. ביום ששי ה-13 בנובמבר 2009, באופן מקרי לחלוטין, בדיוק, על היום, ארבעה חודשים אחרי שעמדתי בפני הריסות קרמטוריום II באושוויץ-בירקנאו ואמרתי קדיש לזכר סבא, התקשרתי לאבא, באמצעות הטלפון הנייד, מה-Muehletor (ידוע גם בשמות Hafentor או Wassertor), שער משוחזר בחומת העיר Stargard. אבא הגיב בהפתעה מוחלטת. צליל דבריו היה לערך, "השתגעת? מה אתה מחפש שם?"

Stargard (בפולנית Brama Mlynska), Muehlentor

הביקור ב-Stargard ערך כשעתיים וחצי על פי מסלול אשר הכנתי מראש בסיוע מידע אשר איתרתי באינטרנט טרם יצאתי לברלין. בין גרמניה לבין פולין אין יותר ביקורת גבולות מסוג כלשהו, למעשה אין גבול. זהו הישג עצום עבור גבול שנשפך עליו כה הרבה דם במהלך ההיסטוריה האירופאית. הגעתי לפולין ברכבת מברלין. איך יודעים שהרכבת חצתה את הגבול הבלתי נראה? פשוט מאוד. באותו רגע שסביבות המסילה מטונפות באשפה, הרכבת נוסעת על מסילה פולנית.

בצ'צ'ין נדרשתי להחליף רכבות. הכרתי את פולין מהביקור בקיץ 2009, אך המראות בתחנת הרכבת של Stettin לשעבר, זעזעו אותי. נדמה היה לי, כי לפתע נשתלתי בסרט דוקומנטארי על פולין בשנת 1945 או 1946. התחנה מופצצת, הרוסה, מלוכלכת, הרכבות חלודות, אין מידע או שלט, בשום שפה. מסתובבים להם שם טיפוסים, חלפנים, אשר קפצו החוצה מהסרט "האדם השלישי". לרגע חלפה במוחי המחשבה, לשם מה הייתי צריך את כל ההרפתקה הזאת? איתרתי את הרכבת ל-Stargard. התרגשתי כאשר ראיתי על הקרון העלוב שלט בו הובלטה התחנה הבאה - Stargard. Stargard, אחת הערים היחידות בפולין, אשר שמרה את שמה הגרמני והמצניעה, משום מה, את שמה הפולני, צ'צ'ינסקי (Szczeciński).

חקר ותיעוד תולדות היהודים בגרמניה אימץ לעצמו את גבולותיה הנוכחיים של הרפובליקה הפדראלית הגרמנית. וזאת לדעת, בדומה למדינות נוספות בעולמנו (מבלי לציין שמות) גם גבולותיה של גרמניה הם נושא שנוי במחלוקת והשתנו לאורך ההיסטוריה פעמים רבות. כך, מעט

ידוע ומעט פורסם, אם בכלל, על קורותיו של היישוב היהודי הגרמני במרחביה הנוכחיים של פולין.

בית משפחת אלכסנדר, Radestrassen מספר 10, Stargard, לפני 1933

Stargard נהרסה בעיקרה בראשית מארס 1945. הגרמנים שילבו את העיר בקו ההגנה אשר הקימו מול הצבאות הסובייטיים אשר דהרו לעבר ברלין. הצבא האדום כבש את העיר ב 2-3 במארס 1945, ו"יישר אותה". הבתים הבורגניים של העיר כמעט ואינם קיימים יותר. הוקמו במקומם שיכונים. אך, הפולנים אשר יושבו בה, שחזרו וממשיכים לשחזר, את מבניה ההיסטוריים. כאשר סיפרתי לאבא כי מה- Radestrassen ומבית משפחת אלכסנדר לא נשאר דבר, אמר, מה טוב. אני עמדתי ב- Radestrassen, היום Grodzka, והצטערתי.

Radestrassen, היום Grodzka, נובמבר 2009

אבל גם חשבתי, את זה, את האובדן וההרס הזה, הגרמנים הביאו על עצמם. המדינה הגרמנית הגדולה, מצרפת ועד פאתי רוסיה, מהים הבלטי ועד מבואותיה של אוקראינה, לא הספיקה להם. איש לא איים בקיץ 1939 על "שלמות המולדת הגרמנית". איש בעולם לא ביקש ליטול מהם ולא גרגיר אדמה אחד קטנטן. הם פתחו ב-1 בספטמבר 1939 במסע הרצח וההרס במרחביה של אירופה. שיגעונותיהם, טרוף דעתם, הביאו על האנושות, על העולם ועליהם אסונות. בית משפחת אלכסנדר ב-Stargard נפל קורבן לשיגעונות אלה. חבל. אבד ואיננו לעולם.

ביום ששי ה-13 בנובמבר 2009, ערב שבת פרשת "חיי שרה", לקראת השעה 16:30, חזרתי לברלין, בירתה המחודשת של "הרפובליקה הפדרלית הגרמנית". בשעה 18:00 התייצבתי, כפי שנקבע מראש, בבית הכנסת ברובע Prenzlauerberg, ב-Rykestrasse. בית כנסת ענק ומפואר זה לא נפגע ב"פוגרום ליל הבדולח" ואף לא בהפצצות. אחר גירוש כלל יהודי ברלין הוא שימש אורווה לצבא הגרמני. עם שחרורה של העיר, ולאורך כל שנות קיומה של ה-DDR, הוא היה למקום תפילתם של יהודי מזרח ברלין. תפילת ערב שבת, על פי נוסח ברלין. חזרות רבות על "הקדיש". השתתפתי בתפילה. חשבתי על סבא, על קרובים אחרים אשר נרצחו בשואה, על קרובים רבים שכלל לא הכרתי ולא סיפרו לי על קיומם, על יהודים אחרים, על אנשים רבים, אשר נרצחו, סתם, במהלך מלחמת העולם השנייה. חשתי עצמי שליח ציבור של ק"ק Stargard, לציבור אשר לא זכיתי להכיר, אשר הטיל עלי שליחות אשר בצעתי, במלואה, ב-Stargard ובברלין, בערב שבת פרשת "חיי שרה", כ"ו בחשוון תש"ע, ה-13 בנובמבר 2009.

גם ביום שבת פרשת "חיי שרה" השתתפתי בתפילה, בבית הכנסת ב- Fraenkelufer ב- Berlin Kreuzberg. בית כנסת צנוע של קהילה קטנה. יהודים החיים בגרמניה, חלקם הגיעו מברית המועצות לשעבר. חלקם, לפי הגרמנית והשיחות ביניהם, חיו גם בישראל. הרב טוביה בן-חורין, הרב הליברלי של ק"ק ברלין, הנחה את התפילה. החזן טיראן כהן עבר לפני התיבה. תפילתו הייתה מכל הלב לתוך כל לב. הרב בן-חורין שילב בתפילה שיעור על פרשת "חיי שרה".

בית הכנסת ב- Fraenkelufer, Berlin Kreuzberg

כובדתי בעלייה האחרונה, העלייה השביעית לתורה. מה היה אומר סבא אשר מקום מגוריו האחרון, הכפוי, היה במרחק הליכה מבית כנסת זה? הוא ודאי הזיל דמעה. צרוף המילים הנדוש, "נשבר לבי בתוכי", אולי יש בו כדי למצות את תחושותיי באותם רגעים, בבית התפילה- Fraenkelufer, ב- Berlin Kreuzberg, בשבת פרשת "חיי שרה". בחוץ זרחה השמש. מזג האוויר היה חמים לעונת השנה. אויר של סתיו. משחק צבעים צהוב-ירוק-זהב. בקידוש, קומץ יהודים אשר בחרו להתיישב בברלין, הקשיבו בצימאון לדברים אשר סיפרתי מתוך הדוקטורט על "הקהילה היהודית של ברלין" לפני עליית הנאצים לשלטון. חזרתי לנושא המחקר אשר השלכתי מזה זמן אחרי, לגניזה, לשכחה. הרב בן-חורין אמר מאוחר יותר, "שלפת מהמותן" כאילו הדברים מצויים עמך כל העת.

האומן Guenter Demnig מניח את "אבן הנגף" לזכרו של סבא, Gerhard Alexander

ב- 17 בנובמבר 2009, בשעה 11:30 הופיע רכב בפינת ה- Prinzenstrasse וה- Moritzplatz, ב- Berlin Kreuzberg. האומן גונטר דמניג עם עוזרו יצאו ממנו. דמניג החזיק בידו את "אבן הנגף" עם שמו של סבא, Gerhard Alexander. אחר ברכות שלום ניגש דמניג למלאכת שילוב האבן במדרכה. הבית בו התגורר סבא ב- Prinzenstrasse 42, לא קיים. בסמיכות מקום הוקם מלון. האבן הונחה לצד הכניסה למלון, לצד "אבן נגף" אשר הונחה לפני מספר שנים לזכר בעלת הבית אשר בדירתה התגורר סבא, העלמה Charlotte Freudenthal.

התאספנו קבוצה קטנה, מכירים, עובדות לשכת התיאום של "אבני הנגף", ה- Koordinierungsstelle "Stolpersteine" fuer Berlin, עוברי-עורך. הציצו, אף צילמו, אורחים ועובדים מהמלון אשר הבחינו במתרחש. על פי בקשת הורינו ובהסכמתם אמרנו מיכאל ואני קדיש, קדיש לסבא. ביקשתי לא להניח פרחים על "אבן הנגף", הבאתי אבן מגינת הבית ברחביה, בירושלים. כעבור כ- 15 דקות תם ונשלם הטקס.

מיכאל, האומן Guenter Demnig, גבריאל

בשעה 15:00 חזרנו למקום. הפעם התאספה הקבוצה גדולה יותר, כ- 40 אנשים. תלמידות וכמה תלמידים מבית הספר התיכון על שם Hermman Hesse ברובע קרויזצברג. החברה' פעילים ב"קבוצת עבודה" העוסקת ב"אבני הנגף". רוב התלמידים הם בני מהגרים; גרמנים הם מיעוט בבית ספר זה. הם הכינו טקסטים על סבא והגב' פרוידנטל. הם סיפרו על גירוש היהודים מברלין. הם שרו. הם עמדו דום בדקת דומיה. מיכאל דיבר. אני דיברתי. המורה Werner Bauer, שהיה אחראי לטקס, דיבר. צילמו. הסריטו. ירד גשם. נרטבנו. שוב אמרנו קדיש. התרגשנו. התקשנו לבטא את רגשותינו. מיכאל חזר ואמר, לא יאומן, החברה' האלה, אף אינם גרמנים ואין להם שום קשר לאשמת השואה, והם חזרו והזכירו את שמו של סבא, כאן בברלין. אחר שעה לערך עזבנו את המקום.

אבן הנגף לזכר סבא, בפינת הרחובות Prinzenstrasse ו-Moritzplatz, Berlin Kreuzberg

השארנו בברלין את סבא. בפינת ה- Prinzenstrasse וה- Moritzplatz, ב- Berlin Kreuzberg. השארנו גל עד קטן בגודל 10 ס"מ עד 10 ס"מ עליו נכתב בגרמנית, כאן התגורר Gerhard Alexander, נולד בשנת 1893, גורש ב- 2 במארס 1943, נרצח באושוויץ.

הערה:

כל הצילומים נעשו על ידי במהלך השנים 1978-2009, פרט לצילום של Gerhard Alexander וה- Stargard ב- Radestrassen שהם מלפני מלחמת העולם השנייה.